

відшкодування збитків, які завдано земельним ресурсам внаслідок безгосподарського використання або знищення родючого шару ґрунту.

Важливо, щоб обсяг платежів встановлювали незалежно від рівня ефективності господарювання. Тому величина вартості продукції (вираховано за нормативного урожаю) і затрат (нормативних) визначають за оцінковими групами ґрунтів з врахуванням для кожного кадастрового району середньої забезпеченості економічними ресурсами. Кожний землевласник або землекористувач повинен одержувати з кожного гектара таку кількість продукції, яка забезпечить оплату земельного податку і ведення розширеного виробництва. Методи прямого стимулювання раціонального використання земель наразі характеризуються тільки штрафними санкціями за порушення земельного законодавства і підлягають регулюванню адміністративним і кримінальним законодавством.

Головною умовою стійкості дрібнотоварного сільського господарства є не економічні переваги його над великим господарством, а та обставина, що велике господарство існує заради прибутку й ренти, а дрібне – для забезпечення існування самого виробництва. Дрібнотоварне сільське господарство може існувати і розвиватися за значно меншого доходу, ніж велике сільське господарство.

Для розширення сільськогосподарського підприємства необхідно збільшувати площу землі для цього підприємства, а для цього треба або орендувати потрібну землю, або купити її. Але орендувати землю можна не всюди, а купівля-продаж землі скрізь обставлена багатьма перешкодами.

Таким чином, запропонований механізм економічного регулювання раціонального використання й охорони земель передбачає систему критеріїв і показників стимулювання, застосування компенсаційних платежів у разі вилучення земель з сільськогосподарського виробництва, запровадження рівнонапружених ставок плати за землю залежно від її якості, що дасть змогу поставити всіх власників землі і землекористувачів в однакові економічні умови.

Література

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств : підручник / В.Г. Андрійчук. – К. : Вид-во КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. Кашенко О.Л. Фінанси природокористування / О.Л. Кашенко. – Суми : Вид-во "Університетська книга", 1999. – 354 с.
3. Мандрик В.О. Відтворення порушених земель: зарубіжний досвід, механізм фінансування / В.О. Мандрик // Науковий вісник УкрДЛТУ : зб. наук.-техн. праць. – Львів : Вид-во УкрДЛТУ. – 2005. – Вип. 15.3. – С. 26-32.
4. Мірошніченко А.М. Земельне право України : навч. посібн. / А.М. Мірошніченко; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К. : Ін-т законодавства ВРУ, 2007. – 432 с.
5. Саблук П.Т. Розвиток земельних відносин в Україні / П.Т. Саблук. – К. : Вид-во ННЦ ІАЕ, 2006. – С. 203.
6. Третяк А.М. Земельні відносини в умовах ринкової економіки / А.М. Третяк. – Чернівці, 1996. – 88 с.
7. Третяк А. Стратегія реформування земельної політики в Україні на сучасному етапі / А. Третяк // Земельний вісник України : журнал. – 2009. – № 6. – С. 126-134.

Важинский Ф.А., Колодийчук А.В., Потынский М.Л. Экономическое стимулирование рационального использования и охраны земель

Рассмотрено экономическое стимулирование как одну из главных функций механизма регуляции земельных отношений в условиях рынка. Приведены методы, по-

казатели и критерии экономического стимулирования. Предложены меры экономического стимулирования рационального использования и охраны земель.

Ключевые слова: экономическое стимулирование, сельскохозяйственное производство, платежи, льготные кредиты, рациональное использование и охрана земель, земельные ресурсы.

Vazhynskyi F.A., Kolodiychuk A.V., Potynskyi M.L. Economic stimulation of the rational use and guard of earths

In the article economic stimulation as one of main functions of mechanism of adjusting of the landed relations is considered in the conditions of market. Methods, indexes and criteria of economic stimulation, are resulted. The measures of economic stimulation of the rational use and guard of earths are offered.

Keywords: economic stimulation, agricultural production, payments, favourable credits, rational use and guard of earths, landed resources.

УДК 339.13.012.434(477)

Асист. І.З. Гнилякевич, канд. екон. наук;
здобувач І.М. Палько – Львівський НУ ім. Івана Франка

ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ РЕГУЛЯТОРНОГО ПРОЦЕСУ У ПРИРОДНО МОНОПОЛЬНИХ ГАЛУЗЯХ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Розглянуто інституційне середовище функціонування суб'єктів природних монополій в Україні. Здійснено пошук шляхів вирішення проблеми монополізму в природномонопольних галузях економіки України. Запропоновано класифікацію основних нормативно-правових документів, відповідно до яких здійснюють регулювання ринків природних монополій в Україні.

Ключові слова: інституційне середовище, інституції, природні монополії, суб'єкти природних монополій, антимонопольна політика, антимонопольне законодавство.

Постановка проблеми. Сформований за багатолітню практику господарювання досвід країн з розвиненою ринковою економікою дає змогу докладного аналізу певних економічних явищ та процесів, зокрема діяльності суб'єктів природних монополій з позиції інституційної теорії в економіці країни і світу. Пошуком шляхів вирішення проблеми монополізму займаються протягом багатьох десятиліть провідні науковці світу. Набутий досвід і наукові узагальнення допомогли суспільству зрозуміти механізм функціонування та розвитку таких економічних суб'єктів, розробити і впровадити на загальнодержавному рівні політику, яка б забезпечувала взаємність інтересів – суспільства (суспільної вигоди) з одного боку і монопольних утворів з іншого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процеси, які відбуваються на ринках природних монополій України, з урахуванням особливостей інституційного середовища нашої країни досліджували багато вчених. Зокрема, серед українських дослідників цієї проблематики варто виокремити: Ю. Кравченка, В. Лагутін, О. Костусєва, В. Кривуцький, В. Базилевич, Г. Філюк. Серед зарубіжних вчених – Н. Малахова, Е. Малинникова та ін.

Основною метою нашого дослідження є з'ясування особливостей інституційного середовища функціонування суб'єктів природних монополій в Україні.

Інституціоналізм, як один з напрямів сучасної економічної думки, заснований на поняттях "інститут" та "інституція". Дж. Кемпбел у своїх працях зазначає: "Інституції є фундаментом суспільного життя. Вони складаються з формальних та неформальних правил, механізмів спостереження (*monitoring*) та примусу до їх дотримання, а також систем значень, що визначають контекст, в межах якого індивіди, корпорації, профспілки, національні держави та інші організації діють та взаємодіють між собою" [15]. Інституції як правовий інструмент спрямовують діяльність господарювання суб'єктів у визначене русло, що зменшує невизначеність і робить економічне середовище більш прогнозованим. Відомий інституціоналіст Д. Норт обґрунтовує та послідовно дотримується розмежування інституцій (норм і правил гри) та організацій (учасників гри), які функціонують у сфері інституціональних обмежень. Це найбільш пізній і зрілий підхід в інституціональній теорії, оскільки раніше змішували ці два поняття. У інституціональних працях останнього десятиріччя такий підхід набув визнання та поширення [13, с. 152]. Функціональне призначення інституцій полягає у визначенні рамкових обмежень поведінки суб'єктів господарювання, економічних виборів, відносин та процесів. Впровадження норм і правил із санкціями забезпечує необхідний рівень суспільного порядку, робить економічне життя більш стабільним та прогнозованим.

Варто зазначити, що інституційна теорія виокремлює поняття "інститут" та "інституція", які різняться за своїм змістом. Так, під інститутами розуміють державу, корпорації, організації та установи [9, с. 657], а під інституціями – норми та правила [8 с. 53-64]. Норми та правила, викладені у вигляді законодавчих актів, називаються нормативно – правовими актами. Існує також інше визначення інституту, зокрема, інститут – це сукупність, що складається з правила або декількох правил та зовнішнього механізму примусу індивідів до виконання зазначених (визначених) правил.

Інституційне середовище – сукупність основоположних соціальних, політичних, юридичних і економічних правил, що визначають рамки (межі) людської поведінки [10, с. 29].

В економічній літературі сукупність заходів держави щодо припинення зловживання монополієм становить з одного боку (тобто нагляд за дотриманням антимонопольного законодавства) та створення нових монополій і монополістичних об'єднань з іншого характеризується терміном "антимонопольна політика держави". Як відомо, серед пріоритетних завдань держави є розроблення і впровадження відповідного антимонопольного законодавства країни, а також прийняття законів, які б не допускали антиконкурентних дій та передбачали відповідальність за несумлінну конкуренцію. Проте в економіці кожної країни і України зокрема, існують монополійні утворення, діяльність яких приносить суспільству певну користь – мова йде про існування таких ринкових структур, як природні монополії. В історичній ретроспективі більшість вчених, на сьогодні, все ж вважають це явище потрібним і у межах "правильної" державної антимонопольної політики – корисним для суспільства.

Варто зазначити, що в деяких випадках антимонопольне законодавство спрямоване не тільки на захист інтересів суспільства і кожного окремого громадянина, а й на захист монополістичних прав суб'єктів природних монопо-

лій. Передусім йдеться про захист природно-монополістичних галузей економіки країни від конкуренції, яка в багатьох випадках призводить до неефективного використання ресурсів, зменшення економічної та соціальної ефективності від їх діяльності. Ці та інші аспекти впливають з економічних і технічних особливостей функціонування цих суб'єктів.

Формування ж сучасного інституційного середовища в Україні, як і в багатьох інших країнах колишнього Союзу, відбувалося не внаслідок існування об'єктивних безпосередніх умов, а виходячи з потреби останнього у перспективі, шляхом запозичення кращого досвіду інших країн.

Становлення в Україні ринку і ринкових відносин зумовило об'єктивну потребу створення інституцій, що забезпечують умови та поведінку ефективного функціонування суб'єктів природних монополій на ринку, а також механізми державного регулювання згаданих суб'єктів з метою досягнення економічної та соціальної ефективності останніх. Низка вчених-економістів стверджує, що неналежна увага до формування системи правового і законодавчого забезпечення процесу функціонування і регулювання діяльності суб'єктів природних монополій в Україні сприяла розвитку структурних диспропорцій у цих галузях.

Зі становленням української державності в 90-х роках розпочався активний державотворчий і законотворчий процес в економіці країни.

Українське антимонопольне законодавство почало формуватися в умовах високого рівня адміністративної монополізації економіки та на початковому етапі становлення ринкових відносин. Натомість у західних економічних системах монополії виникли тоді, коли ринкові відносини там уже склалися і держава почала запроваджувати обмежувальні норми, щоб перешкодити придушенню конкуренції [12]. Тому створення нової і удосконалення вже наявної правової бази в Україні має бути спрямоване на підтримку розвитку конкуренції і запобігання зловживанню монополістичним становищем, спробам обмеження інтересів споживачів, а також давати змогу застосовувати штрафні санкції до юридичних та посадових осіб.

Аналіз нормативної бази регулювання діяльності природних монополій в Україні перебуває на стадії активного вдосконалення та впровадження в життя. Процес регулювання діяльності суб'єктів природних монополій умовно можна поділити на три етапи: законодавчий, впровадження та дерегуляції. Відповідно до українських реалій можна назвати такі періоди становлення і розвитку правових механізмів регуляторного процесу сфери природних монополій:

- 1990-2000 рр. – формування законодавчої бази регулювання діяльності природних монополій в Україні;
- 2001-2005 рр. – набування досвіду регулювання;
- 2006 – і до сьогодні – ефективне державне впровадження в життя та удосконалення нормативно-правової бази регуляторної політики.

Протягом першого десятиліття незалежності України було прийнято низку законодавчих актів, що регламентують діяльність суб'єктів природних монополій, зокрема Закон України "Про обмеження монополізму і недопущення недобросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності" [1], "Про при-

родні монополії" [2], "Про антимонопольний комітет України" [3], "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності" [4] та ін.

Докладніше зупинимося на розгляді певних законодавчих актів. Зокрема варто зазначити, що Закон України "Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницької діяльності", стосується, насамперед, не боротьби з монополізмом та несумлінною конкуренцією (їм відведено лише 7 статей), а створення (АМКУ) Антимонопольного комітету України (статті 8-25). Щодо доцільності існування такого органу, то економічна концентрація не може відбуватись без відповідної юридичної інфраструктури. Аналогічні АМКУ органи є і в інших державах. У США – Федеральна торговельна комісія та Антитрестівський підрозділ Міністерства юстиції. У Великобританії функції, аналогічні АМКУ, виконує Відомство з сумлінної торгівлі, Комісія контролю за злиттям, Міністерство торгівлі і промисловості тощо.

Закон України "Про Антимонопольний комітет України" прийнято 26 листопада 1993 р. Згідно з цим Законом, Антимонопольний комітет України є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності [3]. Антимонопольний комітет України в межах наданої йому компетенції має право:

- визначати межі товарного ринку, а також монопольне становище суб'єктів господарювання на ньому;
- видавати суб'єктам господарювання обов'язкові для виконання рішення про припинення порушень антимонопольного законодавства та про відновлення початкового становища, про примусовий поділ монопольних утворів [3].

Закон України "Про захист економічної конкуренції" від 11 січня 2001 визначає монопольне (домінувальне) становище суб'єкта господарювання на ринку товару, якщо:

- на цьому ринку у нього немає жодного конкурента;
- він не зазнає значної конкуренції внаслідок обмеженості можливостей доступу інших суб'єктів господарювання щодо закупівлі сировини, матеріалів та збуту товарів, наявності бар'єрів для доступу на ринок інших суб'єктів господарювання, наявності пільг чи інших обставин.

Також монопольним (домінувальним) вважають становище суб'єкта господарювання, частка якого на ринку товару перевищує 35 відсотків, якщо він не доведе, що зазнає значної конкуренції.

Одним із найважливіших етапів як в Україні, так і в інших постсоціалістичних країнах, є перехід від захисту суб'єктів господарювання та споживачів від проявів монополізму до захисту економічної конкуренції як основної цінності та передумови існування демократичного суспільства. Однак перенесення акцентів на захист конкуренції неможливе без формування та удосконалення інституційної бази.

Закон України "Про захист від недобросовісної конкуренції", прийнятий 7 червня 1996 року із змінами і доповненнями від 15.05.2003, визначає недобросовісною конкуренцією будь-які дії у конкуренції, що суперечать правилам, торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності.

Вчинення дій, визначених цим Законом як несумлінна конкуренція, тягне за собою накладання Антимонопольним комітетом України штрафів, передбачених цим Законом, а також адміністративну, цивільну та кримінальну відповідальність у випадках, передбачених законодавством [5].

Основним нормативним документом, який регулює діяльність суб'єктів природних монополій в Україні, є Закон України "Про природні монополії" [2]. Цей Закон визначає основні правові, економічні та організаційні засади державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій в Україні [2]. Основною метою є забезпечення ефективності функціонування ринків, що перебувають у стані природної монополії, на основі збалансування інтересів суспільства, суб'єктів природних монополій та споживачів їх товарів. Предметом регулювання діяльності суб'єктів природних монополій є [2]:

- ціни (тарифи) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій;
- доступ споживачів до товарів, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій;
- інші умови, передбачені законом.

Державне регулювання природних монополій передбачає створення національних комісій з регулювання природних монополій, а у деяких випадках визначає умови регулювання діяльності суб'єктів природних монополій органами виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Антимонопольні комісії не є частиною законодавчої влади, але їхня компетенція дає змогу їм виконувати дорадчу функцію. Подібні організації не мають права діяти авторитарними методами, наприклад, закривати підприємства. Але вони можуть змусити підприємство, що домінує на ринку, відновити постачання продукції тому одержувачу, якому в цих постачаннях було протизаконно відмовлено. Усі їхні рішення обов'язкові до виконання. У протилежному разі накладаються грошові штрафи, передбачені законодавством за порушення антимонопольного закону. При цьому необхідно відзначити, що всі рішення антимонопольних органів повинні підлягати перевірці державними судами.

Регулювання діяльності природних монополій здійснюють на основі п'яти принципів [2]:

- гласності та відкритості процедури голосування;
- адресності регулювання, його спрямованості на конкретний суб'єкт природної монополії;
- самокупності суб'єктів природних монополій;
- стимулювання підвищення якості товарів і задоволення попиту на них;
- забезпечення захисту прав споживачів.

Закон України "Про природні монополії" регламентує державне регулювання природно-монопольних галузей економіки України та визначає сфери діяльності суб'єктів природних монополій [2]. Варто зазначити, що сфера дії цього закону поширюється і на суміжні ринки. Закон трактує суміжний ринок як товарний ринок, що не перебуває у стані природної монополії, для суб'єктів якого реалізація вироблених товарів або використання товарів інших суб'єктів господарювання неможливе без безпосереднього використання

товарів, які виробляють (реалізують) суб'єкти природних монополій. У законі чітко визначено межі природно-монопольних і суміжних ринків. Так, у додатку Д подано перелік сфер діяльності суб'єктів природних монополій та суміжних ринків в Україні [7, с.171].

До інших законодавчих актів, які регулюють діяльність суб'єктів природних монополій, а також містять окремі норми антимонопольного і конкурентного законодавства, належать Закони України "Про ціни і ціноутворення", "Про транспорт", "Про зв'язок", "Про електроенергетику", "Про трубопровідний транспорт", "Про залізничний транспорт", "Про захист від недобросовісної конкуренції", а також Повітряний кодекс України, Господарський Кодекс, Кодекс торговельного мореплавства України та інші закони, що встановлюють особливості здійснення підприємницької діяльності у сферах природних монополій.

Проаналізувавши нормативно-правову базу в галузях функціонування суб'єктів природних монополій на ринку України, пропонуємо таку класифікацію основних нормативно-правових документів, відповідно до яких здійснюють регулювання цих ринків (див. табл. 1).

Табл. 1. Нормативно-правова база регулювання діяльності суб'єктів природних монополій в Україні, відповідно до видів їх діяльності

Сфера діяльності	Нормативно-правова база		
	закони України	укази Президента України	постанови Кабінету Міністрів України
Транспортування нафти і нафтопродуктів трубопроводами	"Про природні монополії"; Закон України "Про нафту і газ"; Про трубопровідний транспорт; "Про ціни і ціноутворення", Закон України "Про захист економічної конкуренції", "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності"	"Про Концепцію вдосконалення державного регулювання природних монополій" , від 19.08.1997 № 853/97 "Про заходи щодо реалізації державної політики у сфері природних монополій"	від 25.12.1996 № 1548 "Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)" від 21.06.2001 р., № 665 "Про Національну програму "Нафта і газ України до 2010 року" Постанова Кабінету Міністрів України від 17.12.2003 р., № 1958 "Про митний контроль та митне оформлення природного газу, нафти, нафтопродуктів, етилену і аміаку, що переміщуються через митний кордон України трубопровідним транспортом", від 25.12.1996 № 1548 "Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)"
Передачі та розподілу електричної енергії	"Про електроенергетику" "Про природні монополії" "Про ліцензування певних видів господарської	"Про Концепцію вдосконалення державного регулювання природних моно-	від 25.12.1996 № 1548 "Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконав-

	діяльності" "Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу", "Про природні монополії", "Про ціни і ціноутворення", Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу, Закон України "Про захист економічної конкуренції", "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності"	полій" від 14.03.1995 № 213/95 "Про заходи щодо забезпечення діяльності Національної комісії з питань регулювання електроенергетики України" від 19.08.1997 № 853/97 "Про заходи щодо реалізації державної політики у сфері природних монополій" від 30.10.2000 № 1167/2000 "Питання Національної комісії регулювання електроенергетики України"	чих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)"
Користування залізничними коліями, диспетчерськими службами, вокзалами та іншими об'єктами інфраструктури, що забезпечують рух залізничного транспорту загального користування	"Про природні монополії", "Про ціни і ціноутворення", "Про залізничний транспорт", "Про транспорт" , Закон України "Про захист економічної конкуренції", "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності", "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності"	"Про Концепцію вдосконалення державного регулювання природних монополій" , від 19.08.1997 № 853/97 "Про заходи щодо реалізації державної політики у сфері природних монополій"	від 25.12.1996 № 1548 "Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)"

Сукупність згаданих законів і різного рівня нормативних актів, що їх розвивають, становить антимонопольне законодавство України. Сьогодні антимонопольні і конкурентні норми наявні в 59 законах України і у близько 600 нормативно-правових актах.

Проте чимало фахівців схильні стверджувати, що для України питання антимонопольної політики є надто новим та незвичним. водночас, специфіка економіки України полягає в тому, що ще в період, коли українська економіка належала до народногосподарської системи СРСР, вона відзначалась одним із найвищих рівнів концентрації та централізації виробництва, його монополізації. Сьогодні надмірний рівень монополізації зберігся. Саме тому особливої уваги заслуговує питання ефективності антимонопольного регулювання та послідовного впровадження механізмів демонополізації ринків природних монополій в Україні. У цьому контексті важливого значення набуває чіткість і конкретність правового регулювання.

Варто наголосити, що високий ступінь розгалуженості законодавства України потребує конкретизації визначення системи законодавства про природні монополії. Як уже було зазначено, до законодавства України про природні монополії, крім актів конкурентного законодавства, належать також

низка спеціальних законодавчих актів, що встановлюють особливості здійснення підприємницької діяльності у сферах природних монополій (див. табл. 1). Ми поділяємо міркування фахівців, зокрема директора Інституту законодавства Верховної Ради України О. Копиленка, про те, що система законодавства про природні монополії повинна бути зведена до рівня єдиного спеціального законодавчого акту, який діє в системі конкурентного законодавства. При цьому доцільно передбачити, що законодавство може установлювати особливості регулювання діяльності суб'єктів природних монополій на окремих товарних ринках з урахуванням вимог цього закону. Такий підхід забезпечить логічність і практичну цілеспрямованість регулятивного впливу, однозначність у застосуванні законодавства. До того ж, подальшого удосконалення потребує система державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій, оскільки ці суб'єкти найчастіше допускають зловживання монопольним становищем.

Про масштаби проявів монополізму в Україні наразі що доводиться судити, оперуючи наближеними даними, зокрема в табл. 2 подано динаміку кількості заяв, що надходили до антимонопольного комітету України протягом дев'яти років. Варто зазначити, що здійснюючи заходи антимонопольного регулювання, органи Антимонопольного комітету України щорічно виявляють і припиняють численні порушення законодавства про захист економічної конкуренції, значна частка яких припадає саме на суб'єкти природних монополій (див. табл. 2).

Табл. 2. Кількість звернень, отриманих АКУ впродовж дев'яти років [12]

Роки	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Кількість звернень	2038	2109	2589	3123	4638	5053	5997	5164	5625	4923
Темпи зростання кількості заяв відносно 1999 р., %	-	4	27	53	128	148	194	153	176	142
Темпи приросту кількості заяв, відносно попереднього року, %	-	4	23	21	49	9	19	-14	9	-13

Сума безпосередньої шкоди (збитків), завданої юридичним і фізичним особам лише виявленими і припиненими порушеннями законодавства про захист економічної конкуренції, становить близько 700 млн грн. Обсяги перерахунків за послуги, надані суб'єктами природних монополій у галузі тепло- та водопостачання зі споживачами за ненадані або надані не в повному обсязі послуги, становлять за 2003-2007 рр 1 825 млн грн., у тому числі за опалювальний сезон 2004-2005 рр – 329,121 млн грн. Органи Антимонопольного комітету змушені, через застосування санкцій за порушення законодавства про захист економічної конкуренції, компенсувати недоліки регулювання природних монополій, цим самим підміняючи органи-регулятори [14, С.127].

Дані звітності АМК України та дані, наведені в табл. 2, свідчать про те, що впродовж дев'яти років (1997-2005 рр.) у сферах діяльності природних монополій зберігається стала тенденція до зловживання монопольним становищем. Зокрема у структурі зловживань варто наголосити на встановленні дискримінаційних та монопольних цін. Згідно із даними АМКУ, найвагоміша

частка порушень припадає на сферу житлово-комунального господарства – 41,9 %, на паливно-енергетичний комплекс – 11,5 %, на ринки транспорту – 10,1 %, на ринки зв'язку – 3,7 % [11, С.47].

Висновки. Особливістю інституційного середовища функціонування природномонопольних суб'єктів в Україні є не лише нормативно-правове поле їх діяльності, а й форма власності об'єктів природних монополій та стабільність політичного середовища в країні.

Варто наголосити, що вітчизняна антимонопольна політика й антимонопольне законодавство не мають за мету заборону або ліквідацію монопольних утворів. Реальне завдання антимонопольної політики полягає в тому, щоб поставити діяльність монополії під державний контроль, усунути можливість зловживання монопольним становищем, підвищити виробничу і розподільну ефективність їх функціонування.

Література

1. Закон України "Про обмеження монополізму і недопущенні недобросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності". [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
2. Закон України "Про природні монополії" від 20.04.2000 р., № 1682-III. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
3. Закон України "Про Антимонопольний комітет України" від 26 листопада 1993 року. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
4. Закон України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності" від 11.09.2003 р., № 1160-IV. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
5. Закон України "Про захист від недобросовісної конкуренції" від 7 червня 1996 року. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
6. Закон України "Про захист економічної конкуренції" від 11.01.2001 р., № 2210-III. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
7. Базилевич В.Д. Природні монополії / В.Д. Базилевич, Г.М. Філюк. – К. : Вид-во "Знання", 2006. – 367 с.
8. Гайдай Т.В. Інституція як інструмент інституційного економічного аналізу / Т.В. Гайдай // Економічна теорія. – 2006. – № 2. – С. 53-64.
9. Економічна енциклопедія. – У 3-ох т. – Т. 1 / редкол. : С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Вид. центр "Академія", 2000-864 с.
10. Институциональная экономика: новая институциональная экономическая теория : учебник / под общ. ред. д-ра экон. наук, проф. Аузана. – М. : Изд-во ИНФРА-М, 2006. – 416 с.
11. Кравченко Ю. Природні монополії в економіці України / Ю. Кравченко // Економіст : науковий журнал. – 2005. – № 12. – С. 46-48.
12. Кучеренко О. Без жорсткої антимонопольної політики Україна, як держава, не має перспектив / О. Кучеренко // Конкуренція. – 2008. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.amc.gov.ua/>.
13. Нуреев Р.М. Типы рыночных структур: конкуренция и монополия / Р.М. Нуреев // Вопросы экономики. – 1994. – № 6.
14. Система регуляторів перехідної економіки України : монографія / НАН України, Ін-т економіки / відп. ред. В.І. Кононенко. – К. : Вид-во "Спроба", 1999. – 333 с.

Гнилякевич І.З., Палько І.М. Институциональная среда регуляторного процесса в природно-монопольных отраслях экономики Украины

Рассмотрена институциональная среда функционирования субъектов природных монополий в Украине. Осуществлен поиск путей решения проблемы монополизма в природно-монопольных отраслях экономики Украины. Предложена классификация основных нормативно-правовых документов, в соответствии с которыми осуществляется регулирование рынков природных монополий в Украине.

Ключевые слова: институциональная среда, институты, природные монополии, субъекты природных монополий, антимонопольная политика, антимонопольное законодательство.

Hnylyakevych I.Z., Palko I.M. Institutional environment, the regulatory process in environment-monopoly branches of economy of Ukraine

We consider institutional environment functioning of natural monopolies in Ukraine. Searched for solutions to the problem of monopoly in environment-monopoly areas of Ukraine. A basic classification of legal documents, according to which by regulation of natural monopolies in Ukraine.

Keywords: institutional environment, institutions, natural monopolies, the subjects of natural monopolies, competition policy, antitrust legislation.

УДК (338.2+159.9)075.8 Здобувач О.О. Горячка¹ – НУ "Львівська політехніка"

РОЛЬ ІННОВАЦІЙНИХ КРЕАТИВНИХ КОЛЕКТИВІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Уточнено сутність поняття "інноваційний креативний колектив", визначено основні функції, повноваження та відповідальність членів інноваційних креативних колективів залежно від формату їх утворення. Обґрунтовано роль інноваційних креативних колективів у забезпеченні розвитку підприємства.

Ключові слова: креативний колектив, інновація, розвиток, підприємство.

Актуальність проблеми та її зв'язок з важливими науково-практичними завданнями. У сучасних умовах вітчизняні підприємства для формування та розвитку власних конкурентних переваг повинні реалізовувати цільові заходи, спрямовані на забезпечення інноваційного розвитку та випередження змін у середовищі функціонуванні. Тобто спостерігається зміщення акцентів із класичного управління на антисипативне, випереджувальне. З огляду на необхідність розроблення та реалізації перманентних перетворень на підприємствах, виникає проблема генерації креативних ідей щодо подальшого розвитку підприємства й організування цих процесів. Як свідчить світовий досвід, на успішно функціонуючих підприємствах раціоналізаторські пропозиції розробляють спеціальні гуртки, комітети, колективи, основною метою яких є пошук шляхів вирішення існуючих проблем та покращання параметрів функціонування підприємств. Зважаючи на викладене, актуальними є проблеми організування колективів, спрямованих на забезпечення інноваційного розвитку підприємства.

Аналіз останніх наукових досліджень з досліджуваної проблеми та визначення невирішених питань. Як зазначає Р. Дафт, забезпечення розвитку підприємства неможливе без креативних індивідуумів і креативних груп, підрозділів, які надалі формують креативну організацію. Власне, креативні індивідууми повинні бути в усіх підрозділах підприємства або формувати цільові креативні групи для вирішення найрізноманітніших організаційних проблем. Креативні групи характеризуються такими ознаками, як:

відкриті комунікаційні канали; розвинутість систем генерації ідей, широке використання методів "мозкового штурму"; залучення до вирішення проблем експертів ззовні; командна робота; децентралізація, відсутність жорсткого управління; схильність до ризиків, терпимість до помилок та невдалий пропозицій; свобода вибору шляхів вирішення проблем; базування на етичних нормах у взаємодії, а не на відносинах взаємопідпорядкування; заохочення інновацій тощо [1, с. 375-376].

У ролі креативних колективів також виступають венчурні команди, які відповідальні за розвиток інноваційних проектів підприємства. Зазвичай, такі команди утворюють окремий підрозділ підприємства, котрий є відособленим, не є складовою горизонтальних чи матричних організаційних структур управління, а підпорядковується безпосередньо директору підприємства з метою усунення небажаного тиску на нього з боку різних підрозділів [1, с. 378-379]. Функції креативних колективів виконують гуртки якості, які виникли в Японії ще у сер. ХХ ст. Такі гуртки покликані виявляти дефекти у виготовленні продукції, ідентифікувати вузькі місця, контролювати якість продукції, розробляти раціоналізаторські пропозиції щодо вдосконалення технологічних процесів, підвищення продуктивності праці, зменшення витрат, ліквідації втрат [2, с. 374].

В умовах інтеграційних трансформацій підприємства створюють спеціальні "внутрішні команди", на які покладені функції із розроблення бізнес-планів та механізмів злиття, а також їхньої реалізації у практичній площині. При цьому у такий колектив добираються найбільш компетентні та ініціативні представники підприємств-учасників злиття, котрі здатні забезпечити успішну інноваційну діяльність та ефективне налагодження спільної діяльності окремих управлінських, виробничих та допоміжних підрозділів у новоствореному підприємстві [3, с. 295].

Аналізування літературних джерел [1-3] свідчить про те, що безпосередньо особливості формування та функціонування інноваційних креативних колективів науковці практично не досліджують. При цьому у літературі висвітлено різноманітні формати утворень, які повністю або частково виконують функції інноваційних креативних колективів.

Мета роботи. З огляду на результати аналізування літературних джерел, цілями дослідження є: уточнення сутності поняття "інноваційний креативний колектив" (ІКК), визначення функцій, повноважень та відповідальності членів ІКК, обґрунтування ролі ІКК у забезпеченні інноваційного розвитку підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виконані дослідження дають змогу під інноваційним креативним колективом (ІКК) розглядати сукупність осіб, що об'єдналися з метою розроблення пропозицій, механізмів, заходів щодо інноваційного розвитку підприємства, а також вирішення проблем його функціонування.

Як свідчать дослідження теорії і практики, ІКК можуть формуватись у формі різних організаційних утворень, що надалі визначає склад членів ІКК, їхні функції, повноваження, відповідальність тощо. Практикою доведено, що можливі такі варіанти утворення ІКК: тимчасовий комітет; постійно діючий

¹ Наук. керівник: проф. І.В. Алексєєв, д-р екон. наук – НУ "Львівська політехніка"